

Onda tider

Gamla anteckningar i Bälunge kyrkoarkiv.

Sida 1

Gamla anteckningar i Bälunge kyrkoarkiv förtälja åtskilligt om den hemska tid som var rådande inom Bälunge och Tystberga församlingar under slutet av 1600- och början av 1700-talet.

Hungersnöd och hungerdöd.

Sommaren 1697 inträffade en så förfärlig köld, att hela årets gröda frös bort. På hösten tilltog kölden till en förut här ej känd grad, varjämte djup snö föll tidigt. Redan före jul var all säd förstörd, och man kunde ej ens för det för denna tid oerhörda priset av 13 riksdaler tunna, få köpa spannmål. Det lilla förråd, som till detta pris kunde anskaffas, måste uppblandas med bark, och de ansågo sig lyckliga som dessutom kunde överkomma hasselknopp. Denna usla föda verkade ytterst försvagande och gjorde den därpå följande vintern ännu svårare att uthärda.

Följderna visade sig snart. I december månad dogo två personer av svält och två fröso ihjäl. En flicka frös till döds juldagen på Trobbofjärden, då hon skulle gå hem från kyrkan. Det nya året 1698 ingick med sorg i nästan varje hydda. Trettondagen invigde Olaus Huss till gravens frid flera hungersnödens rov och 113 gånger måste han ännu förrätta denna tjänst innan årets slut - ett antal, som måste anses ovanligt stort, mala förhållanden vanligen utgjorde 20 då dödligheten inom socknen under nor-å 30 fall per år. Den 20 februari begrovos på en gång sex personer, alla döda av hunger. Ibland fyra lik som jordfästes den 13 mars, befunnos moder och son från Hornudden antecknade såsom ihjälhungrade. Den 17 april begrovos sju lik, den 27 samma månad sex o.s.v. En fattig båtsman, Anders Hvittraek, hade isynnerhet ett tragiskt öde; han hade fem barn, som begärde bröd, men intet annat att giva dem än barkbröd, som för ögonblicket dödade hungerns värsta kval; de stackars barnen dogo alla liksom fadern av svält. En annan båtsman vid namn Fockmast arbetade som daglönare vid Ålsätter, mot hasselknopp såsom betalning, likväl bärgade han sig och sin familj, så att ingen av hans anhöriga avled. I Tystberga var nöden lika stor. Här dogo 101 personer mot 15 å 20, vilka var det vanliga antalet döda. I Holmtorp, ett bland de bättre hemmanen inom församlingen, dogo hustrun och tre barn av svält; man kan då tänka sig tillståndet hos torpar och backstugsittare. Följande år blev god skörd, men alla förråd voro uttömda, så att säden även då stod högt i pris.

Onda tider

Gamla anteckningar i Bälunge kyrkoarkiv.

Sida 2

Från rysshärjningarna 1719.

Med det nya seklets ingång började konung Karl XII:s krig, då under 18 års tid hela den manliga befolkningens kraftfullaste medlemmar togos i anspråk för krigets värd, vilket naturligtvis hade en ytterst menlig inverkan på jordbruket, vartill kommo oerhört höga skatter och till råga på allt pesten, som 1710 härjade, dock mindre här än på andra trakter inom Södermanland.

Angående ryssarnas härjningar 1719 skriver kyrkoherden härstädes, magister Carl Wikström följande:

År 1719 begynte ryssen nalkas allt närmare Stockholm med härjande och brännande såsom på Wärmdön: havande sitt läger och huvudkvarter på greve Falkenbergs gård Sandemar i Öster Haninge socken. Den 23 juli uppbrände fienden Westerljungs kyrka, prestgård och femtio hemman. Den 24 och 25 härjade och avbrändes Hartsö, Sävö, Helgö hemgård, Rågö m.m. tillsammans 18 större och mindre gårdar här i pastoratet. Natten mellan jakobs mässan och söndagen avbrändes Nyköpings stad, Västra kyrkan och hospitalet m.fl. byggnader, hvarefter fienden drog ned åt nårrköping, då de under vägen uppbrände stafssjö bruk, och den 30 uppbrändes Norrköpings stad så och fyra hemgardar samt Eneby Kyrka. En ung finn-son Göran vid namn, född i Finland och som varit fången av ryssarne i fyra år, rymde ifrån dem i Nyköping och kom till mig här i prestgården, där han bland annat berättade, att ryssen vid Nyköping var 15000 man stark, under generalkommendören Galitzin och generalammiralen Npraxin. Den 13 augusti, som var den fjärde stora bonedagsaftonen, stod slaget med ryssen vid Baggensstäk strax vid Starkelsebruket, varest den stora krigshjälten herren Zeboat visade en särdeles nåd, så att 700 svenske av Södermanlands regemente vunno seger över 5000 ryssar.

Onda tider

Gamla anteckningar i Bälunge kyrkoarkiv.

Sida 3

En rådig inspektors bragd.

Vid Nynäs fanns vid denna tid en inspektor Johan Bodin, vilken, allt sedan ryktet om ryssens ankomst var betänkt att på ett passnade sätt emottaga den objudna gästen. För att hindra fienden att komma fram till Nynäs, lät han igenfylla trubbstäk, så att ej någon båt kunde gå därigenom sedan lät han på ett berg i närheten uppföra en gammal kanon, som i brist på kulor laddades med släta stenar. Utåt stranden och i isynnerhet på Röstensberget posterades det uppbadade folket. Var och en, som här sökte en ärorik död eller seger, hade utom vad de buro på sig, försett sig med rockar, hattar andra klädespersedlar, som de efter omständigheterna upphängde på buskarna. För dem som passerade över fjärden Tvären, fick skogen därofver ett utseende, som den vore bevakad av en manstark styrka. Sitt rörliga manskap försåg Bodin med bössor yxor lurar och vallhorn och plaserade dem så skickligt mellan de orörliga buskarna, att det hela fick ett ganska livligt utseende. Till försvarsanstalterna hörde även en gammal trumma, vars dånande ljud mångfaldigt besvarades av ekot. Dessa anordningar gjordes troligen unde det ryssarna brände Vesterljungs kyrka, således den 23 Juli. Natten nalkades, men ingen vek från sin post. Varje man var liksom fastväxt vid marken, lika fast som buskarna bredvid dem. Några av de dristigaste utsändes såsom kunskapare för att giva fiendens ankomst tillkänna. Solen uppgick klar som på en högtidsdag, och träffade alla i det Bodinska lägret vakande och svävande mellan fruktan och hopp. Ju högre den steg på himlen och ju mer skuggan av Röstensberget förminskades desto starkare blev den oroliga väntan i den vakandes bröst. Äntligen utropade utposten: Ryssen kommer och ryssen kommer ljöd det som ett eko från klippa till klippa. Ännu rörde sig dock ingen från sin plats, men skyttarna laddade sina byssor i ordning och blåsarna satte lurar och vallhorn till munnen; styckjunkaren antände luntor och trumslagaren stod färdig att slå. Efter omkring en halvtimmes väntan kom flottillen så nära, att den gamla kanonen kunde våga sitt första skott. Med ens sattes allt i rörelse. Lurarna började sin musik, som genombröts av de gälla vallhornen. Bössurna gävo eld en här, en där; ty ordena lära innehållit att man i varje ögonblick skulle förändra plats och samtidigt sätta buskarna i rörelse. Härtill kom trummans krigiska ljud, som, då trumslagaren ej håller stod stilla, gjorde sällsamma brytningar mot klippan. Ej underligt därför om ryssarna hejdade sin fart. Ett mera modigt folk än detta rövarband skulle säkerligen gjort det samma. De mötte här ett så oförmodat och starkt motstånd, att försiktigheten manade dem att draga in årona och betänka vad de skulle göra. Emmelertid gav detta stillestånd tid åt Bodinska styrkan att ånyo ladda sin kanon och även väl rikta densamma. Skottet avtrycktes och träffade lyckligtvis några män på en av de ryska sluparna och däribland troligen någon högre officer, emedan han bar en sharlakansröd kappa. Denna kraftiga hälsning, gjorde åsyftad verkan. Ryssarna funno för gott att icke söka några vidare upplysningar angående de försvarandes styrka, utan begåvo sig till havs, sedan de likväl under vägen utövade en vanmäktig hämd genom att plundra några fattiga torpställen under Hånö gods. Utanför Stendörren stötte de till den större eskadern, som just nu vände det förbrända Hartsö ryggen, och följde denna till Helgö vilket ej en gång Bodin har kunnat försvara. Emmelertid hade denna modiga, kloka och av tillfället skapade anföraren redligen utfört sitt värv. Hans manskap vakade så länge, tills de med säkerhet visste, att all fara var förbi, varefter de åtskildes med innerlig tillfredsställelse och så mycketn glädje som omständigheterna medgävo.

Onda tider

Gamla anteckningar i Bälunge kyrkoarkiv.

Sida 4

När Helgö brändes.

Under det Bodin befäste Trubbostäk, voro Björksunds borna å sin sida ej håller sysslolösa. Det breda och djupa Sibostäk skulle hava givit ryssarnas slupa en bekväm genomfart, om man ej i tid varit betänkt på dess igenfyllande. Därför hade redan många dagar förut en myckenhet folk samlats från Björksund och Helgö gods och helt och hållet igenpåkt sundet, så att ej ens en ekstock kunde flyta igenom. Detta skyddade åtminstone Björksund och övre delen av socknen, men Helgö gick ett sorgligare öde tillmötes. En stor mängd allmoge hade nämligen samlats för att jämte underhavande försvara gården. Hettan var outhärdlig och vattnet dåligt, varför de hos ägaren lagmannen friherre Ernst Johan Creutz, anhöllo om en tunna svagdricka. Denna deras billiga begäran avslogs dock, ehuru flera tunnors av denna vara funnos i källarna, varav följden blev att de avlägsnade sig. När ryssarna följande dag den 25 juli anlände, fanns ingen som gjorde dem motstånd, varför Helgö både plundrades och brändes och innan aftonen återstod endast en askhöj av det gamla herresätet, som sedan aldrig blivit återuppbyggt. Råge brändes samma dag och därmed var härgringen på Bälungekusten förbi för denna gången.

Det var naturligt, att en så närgående fiende skulle väcka farhåga och misstroende till även de bästa försvarsanstalter. Invånarna i församlingens övre del, måhända okunniga om stäkets igendämning, men i alla hänseenden beredda på det värsta, samlades sig mangrant vid prästgården, väpnade med yxor, liar och klubbor m.m. Nöden och faran påminde dem, att Karl den XII nyligen varit deras konung och de ville ej vara ovärdiga barn av hans tid. Sägner förmäler, att de, som vid prästviken voro församlade, förbundit sig att med liv och blod försvara sin kyrka och fosterbygd. Deras motstånd hade väl föga uträttat mot en så överlägsen fiende, försedd med skjutvapen, men deras mod och goda vilja förtjänar hägkomst av eftervärden. Genom Guds nådiga försyn undsluppo dessa modiga Bälungebor att pröva sig i den olika striden, men man är dock befogad antaga, att de här träffade försvarsanstalterna frälsade Bälunge kyrka och omkringliggande nejd från det sorgliga öde, som övergick Västerljung.

Det åskådiga molnet, som hotade att ödelägga hela orten, strök förbi söderut. Härjande öarna, som ej kunde försvaras, gick fienden för att utgjuta sin förödelse över Nyköping, Norrköping och Vikbolandet. Faran var visserligen förbi, men kvinnor och barn samt svagare personer, som flytt till skogarna, tordes ej på lång tid lämna dem. En del hade gömt sig i stora vassar vid stränderna och framlevde där ett ängsligt liv, fullt av oro och bekymmer. Härav kan man någorlunda se hurudant tillståndet var under dessa förvirringens dagar, till vilkas tecken sägner har ännu ett litet bidrag att lämna. Ut i ett torp på Trubbo udde, varifrån alla människor flytt, låg likväl en gammal sjuk gumma kvar, som någon gång besöktes av de flyende. När ryssarna brände de övriga ställena omkring, skonades för hennes skull den stuga, där hon hade sitt sjukläger, i sanning ett vakert drag av barbarer. Så vitt man kan döma av kyrkböckerna, skördades ej något offer bland befolkningen av fiendehand.